

حل اختلاف در پیمان منشور انرژی

ابراهیم سعادت

چکیده

پیمان منشور انرژی در بر گیرنده سیستم حل و فصل اختلافات بین‌المللی کاملاً جدیدی است، به طوری که با ارائه روش‌های متفاوت حل و فصل اختلافات از طریق دیپلماتیک قبل از مراجعه به دیوان داوری بین‌المللی، موجب افزایش اعتماد تجار و سرمایه‌گذاران و در نتیجه افزایش سرمایه‌گذاری و جریان تجارت بین‌اعضا می‌گردد. از آن جمله می‌توان به حل اختلاف بین دولت با دولت که عمدتاً از طریق داوری و یا دولت‌میزبان با سرمایه‌گذار، از طرق دوستانه، مراجعه به دادگاه‌ها و سایر مراجع داخلی کشور میزبان، و نیز بر طبق قراردادهای دو جانبه فی‌مابین، مراجعه به مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری واشنگتن (اکسید)، نهاد داوری توافقی طبق قواعد داوری آنسیترال، و یا موافقت دولت برای مراجعه به دیوان داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی (ICC) اشاره نمود. نهای و قطعی بودن آراء صادره طبق مقررات معاهده و قواعد حقوق بین‌الملل، ضمانت اجرای مؤثر مقررات حل اختلاف در این پیمان می‌باشد. در خصوص تولید کنندگان انرژی و کشورهای مسیر ترانزیت، اختلافات در یک مکانیسم ساده‌تر و سریع‌تری که آراء آن نیز دارای قطعیت می‌باشد حل و فصل می‌گردند. لذا با توجه به عضویت ناظر ایران در پیمان منشور انرژی و فرصت پیش آمده جهت همکاری‌های مؤثر بین این کشورها و با توجه به نقش پروتکل الحاقی ترانزیت در پاسخگویی مناسب به افزایش تقاضا برای منابع انرژی در دو دهه آینده، ضروری است با تجزیه و تحلیل دقیق و موشکافانه و بررسی ابعاد اقتصادی، سیاسی، حقوقی و نیز امتیازاتی که چنین مقررات چندجانبه‌ای برای ایران در دراز مدت به دنبال خواهد داشت، این پیمان پذیرفته و یا رد شود.

واژه‌های کلیدی: حل اختلاف، پیمان منشور انرژی، سرمایه‌گذاری، سازمان تجارت جهانی، ترانزیت، تجارت.

مقدمه

از آنجا که انرژی، حیاتی‌ترین عامل در تداوم رشد اقتصادی کشورهای جهان محسوب می‌شود، هر نوع تغییر نگران‌کننده در جهان، در وهله اول، قیمت حامل‌های انرژی را دچار بی‌ثباتی می‌کند که این خود مهم‌ترین عامل بروز نوسان در اقتصاد جهانی و اقتصاد همه کشورها، اعم از تولیدکننده یا مصرف‌کننده انرژی است. از این رو مشارکت در معاهدات بین‌المللی انرژی تا حدود زیادی، در به حداقل رساندن آسیب‌های اقتصادی ناشی از نوسانات پیش‌بینی نشده قیمت حامل‌های انرژی، می‌تواند مؤثر باشد.

با نگاهی دقیق‌تر به متن معاهده منشور انرژی می‌توان دریافت که مسائلی چون حمایت از سرمایه‌گذاری و تسهیل در امر حمل و نقل انرژی در جهان، از بخش‌های اصلی این معاهده می‌باشد. منشور جهانی انرژی یک پیمان بین‌المللی است که به سرعت رو به گسترش است و بی‌توجهی به آن، به نفع هیچ‌یک از کشورهای جهان اعم از تولیدکننده و یا مصرف‌کننده انرژی نیست.

با توجه به سهم اندک کشور ما در صادرات جهانی و اختصاص قسمت عمده آن نیز به صادرات نفتی و لزوم توجه به زیر ساخت‌ها در سیاست‌های سرمایه‌گذاری و توجه به سایر منابع انرژی و ارکان وابسته به آن (نظیر ترانزیت و حقوق سرمایه‌گذاری‌های مرتبط با تجارت و نیز حقوق مالکیت معنوی و ...) و با توجه به اینکه هیچ بررسی و مطالعه‌ای در باب چگونگی عملکرد سازمان‌ها بدون در نظر گرفتن سیستم حل و فصل اختلافات آنان کامل نیست، در این مقاله سعی شده ساز و کار حل اختلاف در این سازمان بررسی شود. بجاست سیاست‌گذاران کلان کشور با هدف انتخاب گزینه‌ای مناسب جهت ایران، ضمن مذاکرات الحاقی به سازمان تجارت جهانی و در فرصت مناسب پیش‌آمده کنونی با تجزیه و تحلیل و بررسی دقیق مسائل حقوقی، اقتصادی، سیاسی و... نسبت به عضویت تام در معاهده چند جانبه بین‌المللی پیمان منشور انرژی، تصمیم‌گیری نمایند.

یکی از مهمترین بخش‌های پیمان منشور انرژی، بخش حل و فصل اختلافات است که دارای ویژگی‌ها و اوصاف منحصر به فردی می‌باشد. طراحان پیمان منشور انرژی به صورت مطلوبی در تمام بخش‌های منشور یعنی سرمایه‌گذاری، تجارت، ترانزیت، کارائی و محیط‌زیست، شیوه‌های خاصی جهت حل و فصل اختلافات مربوط به آن بخش پیش‌بینی کرده‌اند. این روش‌ها در عین اینکه از ظاهری جالب و جذاب برخوردارند به لحاظ حقوقی برای حقوقدانان و سیاست‌گذاران ایرانی بسیار قابل تامل و درنگ می‌باشند. چرا که طبق اصول مختلف قانون اساسی و قوانین دیگر حاکم بر بخش نفت و گاز و انرژی در ایران، بخش بالادستی صنعت نفت در حاکمیت و مالکیت کامل دولت

قرار دارد. در پیمان منشور انرژی مکانیسم‌های مختلفی جهت حل و فصل اختلافات مربوط به سرمایه‌گذاری، تجارت، کارایی، ترانزیت و محیط‌زیست پیش‌بینی شده است.^۱ پیمان منشور انرژی یک سیستم حل و فصل اختلافات بین‌المللی کاملاً جدیدی را در برمی‌گیرد، زیرا در هنگام مذاکرات مربوط به پیمان منشور انرژی به‌ویژه در بخش ترانزیت، برخی کشورها مقررات و سیستم قضایی پیشرفته‌ای نداشتند. این مشکل حتی در زمان کنونی نیز در مورد اصل بی‌طرفی، صلاحیت حرفه‌ای و کارایی محاکم داخلی در این گونه کشورها وجود دارد. پیمان منشور انرژی با ارائه روش‌های متفاوت حل و فصل اختلافات قبل از مراجعه به دیوان (داوری) بین‌المللی، موجب افزایش اعتماد تجار و سرمایه‌گذاران و در نتیجه افزایش سرمایه‌گذاری و جریان تجارت بین اعضا می‌گردد. دلیل این امر آن است که در بخش انرژی، اختلافات پیچیده، و گاهی مستلزم خسارات هنگفتی است.

منشور چندین مکانیسم حل و فصل اختلافات را برای موضوعات مشخصی از معاهده تعیین کرده که دو مکانیسم آن الزامی است:

۱. اختلافات دولت با دولت (ماده ۲۷ منشور) - الزاماً از طریق داوری حل می‌شوند، به استثنای اختلافات مربوط به کارائی و محیط زیست (مواد ۶(۷) و ۲۷(۲) که راه حل‌های ساده‌تر و میانه‌ای از جمله مشاوره و سازش را به کار می‌بندند.

۲. اختلافات بین سرمایه‌گذار و دولت میزبان^۲ (ماده ۲۶) - مقررات پیمان منشور انرژی راجع به حل اختلافات در بخش تجارت از مدل مقررات داوری سازمان تجارت جهانی و در بخش سرمایه‌گذاری از معاهدات سرمایه‌گذاری دو جانبه تبعیت می‌کند. برعکس در بخش ترانزیت، کارایی و محیط زیست شکل جدیدی به خود می‌گیرند و نقش پیشگامانه‌ای ارائه می‌دهند. هدف مهم مکانیسم حل و فصل اختلافات، تضمین چارچوب قضایی بی‌طرف و مستقل است. به‌طور کلی منشور یک سیستم حل و فصل اختلافات کاملاً بی‌نظیر را در صحنه بین‌المللی ارائه می‌دهد که هم از جهت وسعت موضوعات مشمول آن و هم از جهت تعداد کشورهایی که آن را پذیرفته‌اند، قابل توجه است.^۳

۱. طارم‌سری، مسعود، حل و فصل اختلافات در پیمان منشور انرژی و مقایسه آن با قوانین و مقررات آمره ایران، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، بهار و تابستان ۸۴.

2. The Energy Charter Treaty a Reader's Guide, Dispute Resolution, Investor-to-state Disputes, p. 52. www.encharter.org

۳. در کنار نهاد داوری، تأسیس دیگری به نام سازش قرار دارد. این اصطلاح هم در حقوق داخلی و هم در حقوق بین‌الملل شناخته شده است در قوانین داخلی کشورها پیش‌بینی شده است که می‌توان حل و فصل اختلافات را به یک یا چند میانجی واگذار نمود. آنچه موجب تفاوت سازش می‌گردد این که تصمیمات سازش‌دهنده (میانجی) لازم‌الاجرا نیست و طرفین اختلاف تعهدی در جهت تسلیم به نظر سازش‌دهنده ندارند.

شیوه‌های حل اختلاف در پیمان منشور انرژی

قوانین مربوط به حل اختلاف منشور، با لحاظ نمودن حکمیت بین دولت‌ها و حل اختلاف بین دولت و سرمایه‌گذار، حقوق سرمایه‌گذار را تضمین و تقویت می‌کند. اختلافات مربوط به بخش سرمایه‌گذاری به دو دسته تقسیم می‌شوند (مواد ۲۶ و ۲۷ منشور): اختلافات میان دو دولت عضو معاهده (ماده ۲۷) و اختلافات میان سرمایه‌گذار و دولت میزبان (ماده ۲۶). نظر به اهمیت مطلب ابتدا اختلافات میان دو دولت عضو و سپس اختلافات میان یک دولت عضو با یک سرمایه‌گذار خارجی را بررسی می‌کنیم.

اختلافات سرمایه‌گذاری^۱

الف. اختلافات دولت با دولت

حوزه اختلافات دولت‌ها در مقایسه با اختلافات دولت و سرمایه‌گذار بسیار وسیع است زیرا اصولاً نه تنها اختلافات سرمایه‌گذاری بلکه تمام اختلافات دولت‌ها راجع به تفسیر و اجرای معاهده در تمام زمینه‌ها (به جز موارد استثنایی اندک مانند اختلافات تجاری) را شامل می‌شود.

در اینجا نیز دولت‌ها ابتدا باید از طریق کانال‌های دیپلماتیک و سیاسی و به نحو دوستانه‌ای مساله را حل کنند (بند ۱ از ماده ۲۷) در غیر این صورت طبق بند ۲ از ماده ۲۷، اختلافات بلافاصله به نهاد داوری توافقی ارجاع خواهد شد.

طبق بند ۲ از ماده ۲۷ و ماده ۲۸ منشور، داوری بین‌المللی شامل موضوعات کارائی و محیط زیست نمی‌شود (مواد ۶ و ۱۹)؛ همچنین مقررات حل و فصل اختلافات در پیمان منشور انرژی شامل دولت‌هایی که طبق لیست ضمیمه، تعهدات مربوط به رعایت و نظارت بر امور سرمایه‌گذاری و بازار سرمایه با سرمایه‌گذار عضو و سرمایه‌گذاری دولت غیر عضو را از ارجاع به داوری استثناء کرده‌اند، نمی‌شود.

مقررات الزامی منشور در خصوص حل و فصل اختلافات شامل ماده ۲۹ در مورد تفسیر و اجرای موضوعات مربوط به تجارت و موضوعات سرمایه‌گذاری مربوط به تجارت (ماده ۵) نمی‌شود مگر اینکه طرفین توافق کرده باشند. لازم به ذکر است که نهاد داوری طبق مقررات معاهده و اصول و قواعد حقوق بین‌الملل تصمیم خواهد گرفت. آراء داوری قطعی و الزام‌آور هستند، محل داوری در لاهه خواهد بود، مگر طرفین بر محل دیگری توافق کنند.

1. State-to-State, Disputes, op.cit p. 55.

ب. اختلافات میان سرمایه‌گذار و دولت میزبان^۱

طبق ماده ۲۶، سرمایه‌گذار خارجی بر اساس قراردادهای سرمایه‌گذاری دوجانبه می‌تواند علیه کشور میزبان به دلیل نقض تعهدات مربوط به تشویق و حمایت از سرمایه‌گذاری اقامه دعوی کند. اما دیگر اختلافات مانند عدم حمایت دولت از سرمایه‌گذاری خارجی جهت دستیابی به بازارهای سرمایه، مشمول این ماده نیست زیرا این حوزه‌ها در حیطه اختیار کامل دولت بوده که بر مبنای سیاست‌های خود، آنها را اداره می‌کند و در هر کشور با کشور دیگر متفاوت است و ارتباطی با سرمایه‌گذار خارجی به طور مستقیم پیدا نمی‌کند تا برای او حقی ایجاد شود تا بتواند علیه دولت در این مورد، اقامه دعوی کند.

طبق بند ۱ از ماده ۲۶، اختلافات در صورت امکان بایستی از طریق دوستانه و از طریق مشاورات و مذاکرات ظرف سه ماه حل و فصل شود.

اگر راه حل اول به نتیجه نرسید طبق بند ۲ از ماده ۲۶، سرمایه‌گذار خارجی از روش‌های ذیل می‌تواند استفاده کند:

۱. چنانچه معاهدات دوجانبه سرمایه‌گذاری میان آنها وجود داشته باشد و در آن رویه خاصی جهت حل اختلاف پیش‌بینی شده باشد، بر مبنای آن عمل خواهد شد؛
۲. مراجعه به داوری بین‌المللی. حق انتخاب بین اشکال مختلف داوری بین‌المللی^۲ طبق بند ۴ از ماده ۲۶ به شرح ذیل است^۳:

• مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری و اشنگتن^۴ مصوب ۱۹۶۵ به وسیله کنوانسیون اکسید (ICSID)^۵

این در صورتی است که هم دولت میزبان و هم دولت متبوع سرمایه‌گذار، عضو اکسید

1. Investor-to-State Disputes, op.cit, p. 52.

۲. شاید بهترین وصفی که بتوان از داوری بین‌المللی نمود این است که موضوع اختلاف ناشی از روابط تجاری بین‌المللی باشد. این تعریف جنبه کاربردی و عملی دارد و اجازه می‌دهد که حتی داوری‌هایی را که برای حل اختلافات ناشی از قراردادهای تجاری بین اتباع کشورها و خود دولت‌ها تحت قیمومت یک مرکز حل داوری انجام شده است را به راحتی داوری بین‌المللی بنامیم.

3. Ibid , p.53.

۴. این مرکز مخلوق کنوانسیونی است که بوسیله بانک بین‌المللی ترمیم و توسعه تدوین یافته است این کنوانسیون (مصوب ۱۸ ماه مه ۱۹۶۵) که با هدف کمک به توسعه کشورهای جهان سوم از طریق سرمایه‌گذاری کشورهای پیشرفته موجودیت یافته، برای حصول به اهداف خود یک مرکز داوری ایجاد کرده است.

5. The International Centre for Settlement of Investments Disputes (ICSID)

باشند. چنانچه هر یک از آنها عضو اکسید نباشد، سرمایه‌گذار خارجی می‌تواند به قواعد تسهیلی اضافی جهت رسیدگی که توسط اکسید اعمال می‌شود، مراجعه کند، مشروط براینکه اختلافات از روابط و معاملات تجاری ناشی شده باشد. البته چون اجرای مقررات داوری اکسید مستلزم آن است که طرفین اختلاف از پیش، شناسایی و اجرای آراء داوری را تعهد نمایند، حتی اگر اختلاف، ناشی از روابط و معاملات تجاری نباشد باز هم آراء داوری اکسید قابلیت اعمال دارد.

• **مراجعه به یک داور یا یک نهاد داوری توافقی بر اساس قواعد داوری آنسیترال^۱ (UNCITRAL)^۲**

لازم به ذکر است که مقررات داوری مفصلی برای تمامی جریان رسیدگی داوری شامل تأسیس دیوان، انتخاب داوران، استماع اظهارات و هزینه‌ها و ... وجود دارد.

موافقت دولت برای مراجعه به دیوان داوری^۳:

مطابق شق **a** از بند ۲ ماده ۲۶، به دولت‌های فهرست شده در بخش ضmann (۲۴ کشور) اجازه می‌دهد که در صورتی که سرمایه‌گذار قبلاً به چارچوب حل اختلاف دیگری مراجعه کرده باشد، از اعلام موافقت بدون قید و شرط امتناع ورزند.

شق **c** بند ۳ از ماده ۲۶ به اعضای فهرست شده در بخش ضmann (۴ کشور) اجازه می‌دهد که در مورد تعهدات مربوط به رعایت و نظارت دولت بر تعهدات قراردادی با سرمایه‌گذار یا با سرمایه‌گذاری که دولت متبوع او عضو معاهده نیست، از اعلام موافقت بدون قید و شرط خودداری نماید (استرالیا - کانادا - نروژ - مجارستان).

۱. کمیسیون سازمان ملل متحد برای حقوق تجارت بین‌الملل مقرراتی را به منظور استفاده دولت‌ها در حل اختلافات تجاری فی‌مابین تحت عنوان مقررات سازش و داوری تدوین نموده است که مورد استقبال کشورها قرار گرفته است.

2. United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL)

۳. اتاق بازرگانی بین‌المللی (International Chamber of Commerce (ICC) که در سال ۱۹۱۹ با هدف تسهیل مراودات تجاری بوجود آمده، در سال ۱۹۲۳ اقدام به تهیه قواعد داوری و همچنین تأسیس یک دیوان داوری بین‌المللی نموده است. کثرت دعوی ارجاع شده به این دیوان، اهمیت موضوعاتی که در آن حل و فصل می‌گردند، کثرت اشخاصی که به داوری ICC مراجعه می‌نمایند، آن را به یک مرجع غیردولتی (NGO) واقعاً جهانی تأثیرگذار در روابط تجاری بین‌المللی تبدیل نموده است. به خصوص این که ICC علاوه بر حل و فصل اختلافات ناشی از تجارت بین‌المللی طرف مشاوره سازمان‌های بین‌المللی تخصصی از قبیل سازمان تجارت جهانی قرار می‌گیرد. تجربه اخیر اتاق بازرگانی بین‌المللی (ICC) بیان‌کننده این واقعیت است که طرفداران حل و فصل اختلافات از طریق داوری در کشورهای در حال توسعه افزایش بسیار یافته است.

قانون حاکم و قطعی بودن آراء داوری

بدون توجه به این که کدامیک از راه‌حل‌های مذکور در بالا انتخاب شده است، در تمام آن‌ها بایستی مقررات معاهده و اصول و قواعد حقوق بین‌الملل رعایت شود (بند ۶ از ماده ۲۶). آراء صادره، نهایی و الزام‌آور بوده و ممکن است مشتمل بر جبران خسارت نیز باشد. طبق بند ۸ از ماده ۲۶ در موردی که اختلاف راجع به اقدامات یک مؤسسه متبوع کشور میزبان است، جبران خسارت ممکن است پرداخت پول نقد به‌جای سایر روش‌ها باشد. این روش (پرداخت نقدی خسارت) از مهمترین شیوه‌های جبران خسارت است که در مقررات مختلف به آن اشاره شده است.

نحوه اجرای آراء داوری

شق b بند ۵ از ماده ۲۶ مقرر می‌دارد نهاد داوری به تقاضای هر یک از طرفین اختلاف که عضو کنوانسیون ملل متحد (راجع به شناسایی و اجرای آراء داوری خارجی (کنوانسیون نیویورک، ۲۰۰۱ میلادی) هستند)، رأی می‌دهد و طبق کنوانسیون، رأی به اجرا گذاشته می‌شود، یعنی محاکم داخلی کشورهای عضو، آراء داوری خارجی را بایستی به مورد اجرا گذارند.

اختلافات تجاری^۱

بند ۷ از ماده ۲۹ منشور، مکانیسم حل و فصل اختلاف مربوط به تجارت را بر اساس مدل «هیئت رسیدگی» که تا اندازه‌ای برگرفته از مدل سازمان تجارت جهانی و گات است، توضیح می‌دهد. این شیوه فقط در موردی که حداقل یکی از طرفین اختلاف عضو سازمان تجارت جهانی نیست اعمال می‌شود. به عنوان مثال ایران چون هنوز به سازمان تجارت جهانی ملحق نشده است، در صورت عضویت در پیمان منشور انرژی، چنانچه اختلافی راجع به موضوعات تجارت به وجود آید، این اختلاف طبق مدل هیئت رسیدگی حل اختلاف پیمان منشور انرژی حل و فصل خواهد شد. اختلافات مربوط به موضوعات سازمان تجارت جهانی و گات، باید از طریق یکی که سازمان تجارت جهانی مقتضی می‌داند حل شود. این امر مانع از آن است که طرفین به سایر روش‌های موازی حل اختلاف که برای خود مساعدتر می‌دانند مراجعه کنند. این ویژگی تاحدی قدرت عمل و توافق اصحاب دعوی را در خصوص حل و فصل اختلاف به روش دلخواه آن‌ها محدود کرده است.

1. Investor-to-State Disputes, op. cit. p. 56.

لذا مواد ۲۶ و ۲۷ منشور در مورد تجارت اعمال نخواهد شد مگر در مورد ماده ۲۸ که در موضوعات سرمایه‌گذاری مربوط به تجارت (TRIMs)^۱، طرفین می‌توانند با توافق کتبی به راه حل داوری طبق ماده ۲۷ عمل نمایند. علاوه بر این ماده ۲۹ در مورد موضوعات TRIMs منعی برای سرمایه‌گذاران خارجی جهت اقامه دعوی طبق ماده ۲۶ ایجاد نمی‌کند. طرفین اختلاف می‌توانند هم از طریق مکانیسم هیئت رسیدگی و هم از طریق مکانیسم مربوط به حل اختلاف بین دولت و سرمایه‌گذار، اقدام کنند.

مکانیسم حل و فصل اختلافات تجاری مذکور در پیمان منشور انرژی بسیار ساده‌تر و روشن‌تر از مکانیسم سازمان تجارت جهانی است. لذا پذیرش رژیم تجاری منشور گام مهمی در جهت عضویت اعضای غیر عضو سازمان تجارت جهانی در آن می‌باشد.

اختلافات ترانزیت^۲

مکانیسم حل و فصل اختلافات ترانزیتی دارای اهمیت زیادی در زمینه ترانزیت انرژی و حساسیت امنیت ترانزیت در بین کشورهای عضو می‌باشد. بند ۷ از ماده ۷ پیمان منشور انرژی برای حل اختلافات روش «سازش یا مصالحه» را مقرر می‌دارد.^۳ مزیت این روش در مقایسه با روش‌های رسمی مقرر در ماده ۲۷، سریع‌تر و ساده‌تر بودن آن است. به موجب این روش یک طرف اختلاف موضوع مورد اختلاف را به دبیرکل دبیرخانه منشور اطلاع می‌دهد. دبیرکل پس از مشاوره با طرفین ذی‌نفع، یک سری تعرفه‌ها و شروط جهت حل اختلاف پیشنهاد می‌کند. طرفین اختلاف اعضای پیمان طبق بند d از ماده ۷ متعهدند که تصمیم سازش‌دهنده را ظرف ۱۲ ماه اجرا کنند مگر اینکه زودتر از آن اختلاف حل شده باشد. روش سازش ممکن است فقط پس از عقیم ماندن دیگر روش‌های جبران خسارت (که قبلاً مورد توافق قرار گرفته)، استفاده شود. بند ۶ از ماده ۷ مقرر می‌دارد که یک دولت طرف اختلاف ترانزیتی، به هیچ وجه نمی‌تواند به بهانه اختلافات، قبل از تصمیم نهایی سازش‌دهنده، جریان آزاد ترانزیت مواد و محصولات انرژی را متوقف سازد. این قاعده دو استثناء دارد:

۱. جایی که در قرارداد یا توافق اولیه چنین اجازه‌ای داده شده باشد؛
۲. سازش‌دهنده چنین اجازه‌ای بدهد.

1. Trade Related Investment Measures

2. Ibid, p. 57.

3. Rules concerning the Conduct of Conciliation of Transit Disputes Adopted by the Energy Charter Conference on 3-4 December 1998.

کنفرانس منشور، نوعی قواعد توافقی موردی در مورد روش سازش و جبران خسارت توسط سازش‌دهنده مقرر کرده است.

اختلافات رقابت^۱

بند ۵ از ماده ۶ منشور، حل و فصل اختلافات رقابتی را مورد بررسی قرار می‌دهد. به‌عنوان مثال اختلافات مربوط به یارانه‌ها برای شرکت‌های انرژی از اختلافات مهم این قسمت می‌باشد. طبق بند ۵ از ماده ۶، پیمان منشور انرژی هیچگونه رژیم رقابتی مشترک میان اعضا ایجاد نمی‌کند بلکه اعمال قواعد رقابتی داخلی کشورهای عضو را مورد تأیید قرار می‌دهد. در نتیجه این ماده (بند ۵) فقط یک نوع مکانیسم مشاوره و اطلاع متقابل را در مورد تفسیر و اجرای مقررات رقابتی بین المللی ایجاد می‌کند. اگر یک عضو پیمان منشور انرژی مواجه با رفتار ضد رقابتی در حوزه ترانزیتی عضو دیگر شود که مانع اجرای قواعد مربوط به کاهش موانع و معضلات رقابتی در آن حوزه باشد، در این حالت به عضو متخلف اطلاع (اخطار) می‌دهد و از مقامات مالیاتی می‌خواهد تا یک‌نوع اقدام اجرایی مقتضی را معمول دارند. عضو اخطار داده شده یا مقامات مالیاتی آن ممکن است با مقامات مالیاتی عضو اخطار دهنده مشاوره نمایند و موافقت کنند تا درخواست کشور اخطاردهنده را در مورد رفتار ضد رقابتی کشور خود تحت نظارت کامل قرار دهند. عضوی که اخطار دریافت نموده، تصمیم‌اتخاذ شده خود را به اطلاع عضو اخطاردهنده خواهد رساند. همچنین اعضا پیمان منشور انرژی از امکان حل اختلاف از طریق کانال‌های دیپلماتیک برخوردارند. طبق تصریح بند ۷ از ماده ۶، هیچگونه راه‌حل دیگری جهت حل و فصل اختلافات در این خصوص پیش‌بینی نشده است.

اختلافات محیط زیست^۲

ماده ۱۹ منشور، تعهدات مختلف اعضا را در زمینه حفاظت محیط‌زیست شامل می‌شود. مطابق بند ۲ از ماده ۱۹، کنفرانس منشور، اختلافات اعضا در مورد تفسیر و اجرای این‌گونه تعهدات را با هدف حل و فصل اختلاف مورد بازبینی قرار می‌دهد. بنابر این کنفرانس منشور به عنوان یک بدنه مشورتی عمل می‌کند به این صورت که پیشنهادات و توصیه‌هایی را برای چگونگی حل اختلاف به طرفین اختلاف ارائه می‌دهد. اما این

1. Competition Disputes, op.cit , p. 58.

2. Environmental Disputes, op.cit , p. 58.

روش، زمانی اعمال خواهد شد که سایر روش‌های مناسب بین‌المللی جهت حل و فصل اختلافات مربوط به محیط‌زیست در دسترس نباشند. اختلافات مربوط به تعهدات راجع به محیط‌زیست بین اعضاء چندان مهم تلقی نمی‌شوند و در صورت بروز اختلاف نیز کنفرانس منشور، با توصیه طرفین به حفظ و رعایت تعهدات مربوط به محیط‌زیست، مساله را حل می‌کند، بعلاوه راه‌حل مورد توافق خود طرفین نیز معتبر است.

ارزیابی روش‌های حل اختلاف در پیمان منشور انرژی بانگاهی به سازمان تجارت جهانی

همانطور که در بررسی حل اختلاف در پیمان منشور انرژی در بخش‌های گوناگون سرمایه‌گذاری، تجارت، ترانزیت و محیط‌زیست ملاحظه نمودیم، شیوه‌های حل و فصل اختلافات در هر یک از بخش‌ها در عین تنوع، از ظرافت و ژرفاندیشی خاصی برخوردار است که می‌توان آن را حاصل کار چندین ساله حقوقدانان اروپا و ژاپن دانست. با وجود این در ظاهر عبارات منشور، راه‌حل‌ها به صورت ساده و انعطاف‌پذیر بیان شده‌اند که همین ویژگی می‌تواند برای کشور ما در بسیاری از موارد مفید باشد. به‌طور خلاصه، اختلاف در هر یک از بخش‌ها بر دو دسته اساسی تقسیم می‌شوند:

اختلاف میان دو دولت که هر دو عضو منشورند، که در این زمینه به جز در بخش کارائی و محیط‌زیست که استثناء شده‌اند، در سایر بخش‌ها اختلافات الزاماً به موجب مواد ۲۷ و ۲۸ منشور حل و فصل خواهد شد. یعنی اگر دو دولت نتوانند در یکی از زمینه‌ها، اختلافاتشان را به روش مسالمت‌آمیز و دیپلماتیک حل و فصل کنند، اجرای مقررات داوری، اجباری خواهد بود.

در سایر زمینه‌ها حتی در تجارت، مکانیسم هیئت رسیدگی پیش‌بینی شده است. بنابر این در مواردی که از روش دوستانه یا مسالمت‌آمیز استفاده می‌شود یا در جایی که قرارداد خاصی راجع به حل اختلافات بین طرفین اختلاف وجود داشته باشد، مشکل خاصی در زمینه رفع اختلاف بروز نمی‌کند. اما در سایر موارد، باید آراء صادره از محکمه داوری یا دادگاه خارجی و یا هیئت رسیدگی و... را به بخش الزام‌آور و نیمه‌الزام‌آور تقسیم نمود. آراء صادره از کنفرانس منشور، در تمام زمینه‌ها قدرت اجرایی و توسل به توقیف و ضبط اموال یک کشور را نداشته بلکه نهایتاً منجر به تعلیق تعهدات طرف متضرر می‌شود (مانند بخش تجارت). اما آراء صادره از محکمه داوری خارجی یا محکمه دادگاهی الزام‌آور می‌باشد.

قوانین مربوط به حل اختلاف منشور، با لحاظ نمودن حکمیت بین دولت‌ها و حل اختلاف بین دولت و سرمایه‌گذار، حقوق سرمایه‌گذار را تضمین و تقویت می‌نماید. و به‌طور کلی روش حل اختلاف در بخش‌های مختلف آن متفاوت می‌باشد:

۱. در خصوص سرمایه‌گذاری، از طریق تشویق سرمایه‌گذاری خارجی در بخش انرژی در کشورهای عضو منشور، دامنه وسیعی از اختلافات ایجاد شده در بخش انرژی (سرمایه‌گذاری، تجارت، کارایی و محیط‌زیست) را پوشش می‌دهد که شامل حل اختلاف بین سرمایه‌گذار - دولت و نیز دولت - دولت^۱ می‌باشد.

۲. در زمینه مسائل تجاری، نحوه حل اختلاف به شکلی است که اگر هر دو طرف موضوع اختلاف عضو سازمان تجارت جهانی باشند، قوانین سازمان تجارت جهانی جاری خواهد شد ولی اگر حداقل یکی از طرفین عضو سازمان تجارت جهانی نباشد، قوانین پیمان منشور انرژی به کار گرفته خواهد شد. به این ترتیب پس از ارائه مشاوره‌های لازم، هیئت حکمیت ایجاد خواهد شد و بر مبنای گزارش این هیئت، کنفرانس تصمیم‌گیری خواهد نمود. تفاوت عمده حل اختلاف در زمینه تجارت بین پیمان منشور انرژی و سازمان تجارت جهانی، نقش قوی‌تر اعضاء در تعیین داور (حکم) و نیز عدم وجود یک مرجع استیناف برای احکام پیمان منشور انرژی است.^۲

۳. حل اختلاف در زمینه ترانزیت، مسئله‌ای صرفاً بین دولت‌ها و از راه‌های سازش و اصولاً سیاسی بوده و در اصل، پیمان منشور انرژی اجازه نمی‌دهد هیچ‌گونه وقفه و یا کاهشی در جریان ترانزیت انرژی ایجاد شود.^۳

۴. حل اختلاف در زمینه‌های کارایی و مسائل زیست‌محیطی، از طریق مشاوره و توصیه و قوانین غیرالزام‌آور است و به‌طور کلی مهمترین مزایای چارچوب حل اختلاف در پیمان منشور انرژی، افزایش جذابیت کشور میزبان برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، ایجاد توازن منصفانه بین حق حاکمیت کشور میزبان و حق مالکیت سرمایه‌گذار و ایجاد زمینه توسعه قوانین بین‌المللی است.^۴

شایان توجه است که روش حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی و پیمان منشور انرژی، تنها از نقطه نظر روش عملی تا حدودی با یکدیگر شباهت دارند، البته برخی نکات مشابه در قوانین پیمان منشور انرژی و سازمان تجارت جهانی وجود دارد، مثلاً پیمان منشور انرژی یک سری اصول و قوانین موجود در سازمان تجارت جهانی را

1. Dispute Resolution , op.cit, p. 52.

2. Ibid, p. 56.

3. Ibid, p. 57.

4. Ibid, p. 58.

مستقیماً به کار برده است، اما برای اعضای پیمان منشور انرژی که عضو سازمان تجارت جهانی نیستند، در خصوص مشکلات تجاری به شرح ذیل عمل می‌نماید:

۱. اصول اساسی و نهادی سازمان تجارت جهانی برای این اعضا، مورد استفاده قرار نخواهد گرفت؛

۲. اصول سازمان تجارت جهانی در خصوص رابطه ویژه با کشورهای در حال توسعه مورد توجه قرار نخواهد گرفت؛

۳. اصول گات در باره تعرفه‌ها به حد کافی مورد استفاده قرار نخواهد گرفت.

ماده ۵ پیمان منشور انرژی به این نکته اشاره می‌کند که طرفین قرارداد به هیچ یک از اقدامات سرمایه‌گذاری راجع به تجارت که متناقض با مواد ۳ و ۶ گات هستند عمل نخواهند کرد. در پیمان منشور انرژی توجه خاصی به ترانزیت شده و ماده ۵ گات نیز، اصول مرتبط با آزادی ترانزیت و برخی قوانین گات در رابطه با اصول عدم تبعیض و الزامات منطقی و قابل قبول در این مورد را در بر می‌گیرد.

برای حصول به اهداف پیمان منشور انرژی، این قوانین باید به طور خاص در مسائل مربوط به ترانزیت از طریق خطوط لوله و شبکه‌های انتقال نیرو و سایر روش‌ها، به کار گرفته شوند.

چشم‌انداز نظام حل اختلاف در پیمان منشور انرژی

چشم‌انداز منشور با توجه به هدف کلی آن، عبارتست از کاهش و به حداقل رساندن ریسک‌های تجاری مرتبط با سرمایه‌گذاری در بخش انرژی و ایفای نقش اساسی در تضمین رفتار غیر تبعیض‌آمیز، ضمن تعهد در به کارگیری مکانیسم‌های حل و فصل اختلافات.

گر چه شالوده منشور انرژی در اروپا به عنوان تشکیلی جهت همکاری‌های شرق و غرب نهاده شد، لیکن امروز به مرزهای ایران، چین، کره و دیگر کشورهای آسیایی به عنوان اعضای ناظر، گسترش یافته و در نتیجه منجر به گسترش ابعاد آن شده است.^۱

اهداف حل اختلاف در پیمان منشور انرژی، تشویق سرمایه‌گذاری در بخش انرژی در کشورهای عضو منشور بوده به نحوی که مسئله حل اختلاف، دامنه وسیعی از اختلافات ایجاد شده در بخش انرژی (سرمایه‌گذاری، تجارت، کارائی و محیط‌زیست) را پوشش می‌دهد. در مقایسه با سیستم حل اختلاف در سازمان تجارت جهانی، می‌توان به نقش قوی‌تر اعضا در تعیین حکم (داور) و نیز عدم وجود یک مرجع استیناف برای

1. Kemper, Ria, The Energy Charter Process: Promoting International Energy Cooperation (Speech), First June 2004.

احکام پیمان منشور انرژی اشاره نمود که با توجه به حل اختلاف در زمینه ترانزیت که مسئله‌ای صرفاً بین دولت‌هاست، این قوانین، اجازه هیچ‌گونه وقفه و یا کاهش در جریان ترانزیت انرژی را نمی‌دهد.^۱

از مهم‌ترین چشم‌اندازهای چارچوب حل اختلاف پیمان منشور انرژی در بخش سرمایه‌گذاری، می‌توان به افزایش جذابیت کشور میزبان برای سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، ایجاد توازن منصفانه بین حاکمیت کشور میزبان و حق مالکیت سرمایه‌گذار، تلاش جهت افزایش امنیت انرژی از طریق الزام به حقوق بین‌الملل بر پایه خواست و قصد مشترک دولت‌ها و نیز ایجاد زمینه توسعه قوانین بین‌المللی اشاره نمود.^۲

در این ارتباط و در بخش سرمایه‌گذاری معاهده، تا ژوئن ۲۰۰۵ میلادی، ارائه شش مورد دعوی سرمایه‌گذاران بخش خصوصی به داوری بین‌المللی، خیر از افزایش تعداد داوری‌های تحت پیمان منشور انرژی در سال‌های آینده دارد.^۳

در بخش کارایی انرژی هیچ نوع جریمه‌ای در زمینه عدم کارایی انرژی برای کشورها وجود نداشته و در آینده هم وجود نخواهد داشت. عدم کارایی در یک کشور در حقیقت به تنهایی می‌تواند بدترین جریمه برای هر کشوری باشد.

در مجموع روند توصیه‌های سیاستی منشور، حرکت از سمت مالیات بر درآمد به سمت مالیات بر سود است که با کم کردن ریسک سرمایه‌گذاری خارجی (با حمایت از سرمایه‌گذاران خارجی) در مقابل خطرات سیاسی، همانند اعمال تبعیض، مصادره و ملی‌شدن، نقض یک جانبه قراردادهای، زیان‌های ناشی از جنگ و حوادث مشابه آن و محدودیت‌های ناعادلانه در خصوص انتقال دارایی‌ها صورت می‌پذیرد. از جنبه‌های بارز مالیاتی معاهده منشور، عدم تعیین نظام مالیاتی خاص و تأکید بر عدم تبعیض‌آمیز بودن مالیات‌های صادراتی و وارداتی است و این امر در آینده می‌تواند به سود کشورهای تولیدکننده باشد.^۴

در شرایط توسعه و جهانی شدن سرمایه و بازارهای انرژی، قوانین منشور، کمک شایان توجهی به تعادل بیشتر در جهت همکاری‌های بین‌المللی (بیش از آن چه با

1. Karl, Joachim, Speech to the 11th Energy Charter Conference, Brussels, 17-18 December 2002

2. Karl, Joachim, op.cit

۳. این ویژگی و امتیاز سیستم حل اختلاف در منشور بیشتر نمود پیدا کرده است به نحوی که دعوی اخیر توسط سهامداران Yukos و روسیه فدراتیو، حجم زیادی از تفاسیر این دعوی را در نشریات بین‌المللی موجب شد.

4. Kemper, Ria, op.cit

موافقتنامه‌های بین‌المللی ایجاد شده باشد)، نموده است.^۱

ایران به عنوان عضو ناظر^۲

ایران از سال ۱۳۸۱ به عنوان عضو ناظر پیمان منشور انرژی پذیرفته شد و مقرر گردید که پس از انجام مطالعات کامل در این زمینه، در خصوص الحاق کامل (عضویت تام) به این معاهده، تصمیم‌گیری نماید.

پیمان منشور انرژی به‌عنوان یک سند الزام‌آور، متضمن تعهدات سخت و محکمی در حوزه سرمایه‌گذاری، ترانزیت و تجارت در بخش انرژی نبوده، بدین معنا که سیاست‌های باز سرمایه‌گذاری را اجبار نکرده بلکه کشورها معمولاً در طراحی چارچوب فعالیت‌ها و اعطای مجوز و شرایط ورود سرمایه‌گذاران نیز آزاد می‌باشند. لیکن آنچه معاهده تضمین می‌کند، حمایت کامل از چنین سرمایه‌گذاری پس از شکل‌گیری و تأسیس آن است.

عضویت در پیمان منشور انرژی و الحاق به چارچوب سرمایه‌گذاری آن زمانی خود را نشان می‌دهد که کشور میزبان به سرمایه‌گذاری خارجی در حوزه انرژی خود، نیازمند باشد.

لذا تجزیه و تحلیل و بررسی دقیق قوانین و مقررات حاکم بر بخش‌های مختلف پیمان منشور انرژی و تطبیق آن با قوانین ایران در صورت عضویت، ضمن برخورداری از مزیت‌های ذکر شده، می‌تواند در تعامل بیش از پیش با اروپا به عنوان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در عرصه‌های سیاسی و اقتصادی، علی‌الاصول عاملی جهت تسهیل فرآیند الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی تلقی گردد.

در نتیجه، لزوم تجزیه و تحلیل دقیق فعالیت‌های سرمایه‌گذاری در بخش انرژی در ایران، اولین قدم جهت بررسی عضویت ایران و در نتیجه توجیه ورود سرمایه‌گذاری خارجی به کشور می‌باشد. در صورتی که لزوم چنین سرمایه‌گذاری حس شود، شکی وجود نخواهد داشت که عضویت در پیمان منشور انرژی چنین امری را تضمین می‌کند. ناگفته پیداست که تضمین ورود چنین سرمایه‌گذاری، نیازمند حمایت می‌باشد، حمایتی که در صورت تبعیت ایران از مقررات پیمان منشور انرژی، به‌وجود خواهد آمد.

1. Kemper, Ria, Recent Developments in the Energy Charter Process (Speech), to the European Energy Foundation in Brussels, 4 Nov. 2003.

2. Salem-Haghighi, Sanam, "Rules on Investment and Transit and Iran's Membership in the Energy Charter Treaty, 2005.

به لحاظ اهمیت ترانزیت انرژی برای ایران ضروری است تشخیص دهیم که آیا ایران قادر خواهد بود چارچوب قابل اعتمادی جهت چنین ترانزیتی را با قراردادهای دوجانبه تأمین نماید و یا آنکه در خلال قراردادی چندجانبه بین‌المللی این مهم صورت می‌پذیرد.

در ارتباط با حل و فصل اختلافات، واضح است که سرمایه‌گذاران احساس امنیت بیشتری در امر نظارت بر سرمایه‌گذاری خود در یک چارچوب قانونی بین‌المللی جدای از رسیدگی‌های داخلی در حوزه فعالیت خود خواهند داشت.

در خصوص تولیدکنندگان انرژی و کشورهای مسیر ترانزیت نیز وضع به‌همین منوال خواهد بود چرا که حل و فصل اختلافات ناشی از ترانزیت، در یک سیستم و مکانیسم ساده‌تر و سریع‌تری که آراء داوری آن نیز دارای قطعیت می‌باشد، حل و فصل می‌گردند.

واقعیت این است که برخی مقررات پیمان منشور انرژی باید تغییر کرده و به جای آن مقرراتی شفاف و بدون ابهام جایگزین گردد، که البته این طبیعت هر معاهده چند جانبه ای است که دچار چالش‌هایی به دلیل انعکاس خواسته‌های مهمترین طرف‌های درگیر آن گردد و هر قدر به‌پیش رود، بهتر و مؤثرتر خواهد شد و این مهم، بایستی در اولین فرصت‌های به‌دست آمده طی مذاکرات الحاق و بیان به موقع نقطه نظرات ایران، در معاهده لحاظ گردد.

البته در طولانی مدت امتیازاتی که چنین مقررات چند جانبه‌ای برای ایران به‌دنبال دارد، باید با دقت مورد بررسی قرار گیرد.

به هر حال آنچه اهمیت دارد، آن است که لزوم تغییرات جزئی و ضروری در متن معاهده، نباید به عنوان موانع این مذاکرات تلقی گردد چرا که امکان اصلاحات و اینکه تا چه حد بتوان منافع تجاری کشور را در معاهده منشور انرژی گنجانند، بستگی به قدرت چانه‌زنی مذاکره‌کنندگان ایرانی دارد. لیکن اگر اکثریت اعضاء منشور انرژی بخصوص کشورهای اروپایی جداً به الحاق کشورهای عضو اوپک به منشور علاقه‌مند باشند و ایران به عنوان اولین عضو اوپک آمادگی مذاکره برای الحاق را داشته باشد، آنها خود فضای مذاکره و مباحثه را برای کشورهای صادرکننده آماده می‌کنند. به هر حال فرصت همکاری‌های مؤثر بین کشورهای مصرف‌کننده و تولیدکننده انرژی نباید قبل از تجزیه و تحلیل دقیق و موشکافانه در خصوص مقررات و ابهاماتی که برای ایران وجود دارد پذیرفته و یا رد شود.

جمع‌بندی

در فرآیند و روند دادرسی در سیستم حل اختلاف پیمان منشور انرژی که خود برگرفته از سیستم حل اختلاف گات و سازمان تجارت جهانی است، این روند کوتاه‌تر و سریع‌تر بوده، چرا که فاقد نهاد تجدید نظر است و عمدتاً روندی دیپلماتیک را طی می‌کند (تسا راه‌حل‌های حقوقی).

از جمله دیگر مزیت‌های قانونی معاهده منشور انرژی، حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی است که بر خلاف قوانین حمایتی در سازمان تجارت جهانی، پیمان منشور انرژی کشورهای میزبان را در انتخاب سرمایه‌گذار و ایجاد چارچوب و شروط مورد نظر کشور میزبان کاملاً آزاد گذارده است و پس از انجام سرمایه‌گذاری، اصول حمایتی خود را که شامل اصول مقرر در سازمان تجارت جهانی است از جمله اصل رفتار ملی‌دول کامله‌الوداد و... را اعمال می‌نماید.

نظام حل اختلاف در پیمان منشور انرژی عمدتاً بر اساس داوری بوده و بازیگران زیر بخش‌های انرژی، عمدتاً نهادهای خصوصی هستند. برخلاف سازمان تجارت جهانی که سیستم قضایی آن مختص رسیدگی به دعاوی دولت‌ها و یا سازمان‌های منطقه‌ای است، سیستم حل اختلاف پیمان منشور انرژی با تسری قوانین حل اختلاف خود (که الهام گرفته از سازمان تجارت جهانی نیز می‌باشد)، به دعاوی مربوط به سرمایه‌گذار و دولت میزبان می‌پردازد.

تعداد کشورهای خاورمیانه که اخیراً به‌عضویت سازمان تجارت جهانی درآمده‌اند و یا در حال مذاکره برای عضو شدن هستند، روز به‌روز در حال افزایش است. اگر این کشورها قبل از عضویت در سازمان تجارت جهانی، قرارداد منشور را امضا کنند، این منشور به‌منزله پلی عمل خواهد کرد که می‌تواند قوانین و وظایف مندرج در سازمان تجارت جهانی را به آن‌ها منتقل کرده و روند عضویت آنان را در سازمان تجارت جهانی سرعت بخشد.

منابع

1. طارم‌سری، مسعود، حل و فصل اختلافات در پیمان منشور انرژی و مقایسه آن با قوانین و مقررات آمره ایران، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، بهار و تابستان ۸۴.
2. Dispute Resolution, Investor-to-state Disputes, The Energy Charter Treaty a Reader's Guide, p. 52. www.encharter.org
3. Kemper, Ria, Recent Developments in the Energy Charter Process (Specch), to the European Energy Foundation in Brussels, 4 Nov. 2003.
4. Kemper, Ria, The Energy Charter Process: Promoting International

- Energy Cooperation (Speech), First June 2004.
5. Karl, Joachim, Speech to the 11th Energy Charter Conference, Brussels, 17-18 December 2002.
  6. Rules concerning the Conduct of Conciliation of Transit Disputes Adopted by the Energy Charter Conference on 3-4 December 1998.
  7. Salem-Haghighi, Sanam, "Rules on Investment and Transit and Iran's Membership in the Energy Charter Treaty. 2005.
  8. The Energy Charter Treaty; part v, Disputes Settlements, Articles: 26, 27, 28 – 1994.
  9. The WTO Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes; Annex 2.

